

RENAAT BRAEM 1910 2010 / OPENBARE IDEEËNWEDSTRIJD

EEN OPROEP TOT VERMAATSCHAPPELIJING VAN HET ERFGOEDDEBAT?

De inzet van de wedstrijd was het genereren van ideeën omtrent de omgang en het toekomstige programma van de stookplaats en directeurswoning van de sociale woonwijk op het Antwerpse Kiel, een uniek stuk modernistische architectuur van Renaat Braem. De rijkdom van de voorstellen getuigt van een inspirerende kracht van de architectuur en de ideeën van Braem. De diversiteit van de inzendingen bracht stof ter discussie naar boven over de vraagstelling van de wedstrijd, over de aangewezen ontwerpmethodiek en over de haalbaarheid van concrete ingrepen. Bewust werd gekozen voor 5 laureaten om het gezichtsveld te verbreden, om diverse invalshoeken aan te boren en om het debat over de toekomst van het naoorlogse patrimonium zuurstof te geven. Het vruchtbare aan de formule van een ideeënwedstrijd is de open en brede vraagstelling. Elke deelnemer zet zijn bakens uit en definieert een eigen opgave. De resultaten worden hierdoor moeilijk vergelijkbaar, maar zijn elk waardevol in hun eigenheid. Deze afbakening resulteert in specifieke antwoorden op telkens een deelaspect van een veelzijdig en complex vraagstuk.

1:1 architecture legt de focus op de **architectonische waarde** of de 'ziel' van het gebouw. Een introverte blik die het gebouw isoleert van zijn context en een nauwkeurige analyse geeft van de ontwerpkeuzes van Renaat Braem. Het team geeft geen antwoord op de sociale context van het Kiel, maar reikt 'een' mogelijke ontwerpmethodiek aan voor de transformatie van waardevol erfgoed. Dit voorstel onderscheidt zich van de overige omdat het niet put uit de visionaire doelstellingen van Braem, maar wel uit de ingrediënten van Braems architectuurtaal en de specifieke karakteristieken van het gebouw.

Daarnaast zijn er drie ontwerpteams (Birgit Cleppe & Robbe Van Caimere, Marco Henssen & Laura Weeber, ISO architectenbureau ism Erik Dhondt) die vertrekken vanuit het **gedachtegoed van Braem**. Zijn ideeën omtrent ecologie en zijn sociaal bewustzijn vormen de aanleiding voor een hedendaags project. Het toekomstige programma van de stookplaats vloeit in hun voorstel rechtsreeks voort uit de ideologie van Braem. De stookplaats als een ecologisch verantwoorde en collectieve generator van energie, als een waterreservoir waar het afvalwater van de wijk biologisch wordt gezuiverd of als een kindercrèche, een eigentijdse sociale voorziening die de behoeften van de wijk moet opvangen. De drie teams voorzien elk een nieuw programma dat volledig ten dienste staat van de wijk, met een sterke nadruk op de collectiviteit. De hedendaagse interpretatie van Braems denken levert een gefundeerd verhaal op dat aansluit bij concrete behoeften in de wijk. De ecologisch geïnspireerde projecten (Birgit Cleppe & Robbe Van Caimere, Marco Henssen & Laura Weeber) ademen het idealisme uit van Braems geloof in de maakbaarheid van de maatschappij. Het ontwerp voor een kinderverblijf van ISO architectenbureau daarentegen contrasteert door het pragmatisme dat het voorstel aan de dag legt. In plaats van de toekomst van het patrimonium te benaderen als een probleemstelling, bewijzen zij met erg concrete ingrepen de kwaliteiten, de flexibiliteit en nog steeds de tijdloosheid van Braems architectuur.

Er rijzen echter veel meer vragen wanneer de stookplaats louter wordt benaderd vanuit het **hedendaagse maatschappelijke gebeuren**, het uitgangspunt van het architectenbureau Biq.

Aan de hand van een manifest nemen zij duidelijk stelling over de toekomst van het Kiel en pleiten zij voor een pragmatische houding die niet voortkomt uit wensbeelden, maar uit de ontnuchterende realiteit. Het Kiel is een sociale woonwijk bestaande uit een architectonisch waardevol patrimonium dat sociale huurappartementen huisvest. De collectieve binnentuin is vandaag geen ontmoetingsplek meer en werkt niet sociaal bindend. Een anonimiteit die zo eigen is aan het leven in de stad, overheerst hier. Men kan vasthouden aan het collectief gedachtegoed van Braem en de stookplaats inzetten als 're-animator' van het binnengebied, maar kan de architectuur hierop van antwoord zijn? Biq meent van niet en roept op het gewenste ideaal van collectiviteit te laten varen. Het heeft geen zin Braems idealen na te streven wanneer de maatschappij deze al lang heeft voorbijgestreefd.

De **vermaatschappelijking** van het debat door Biq voert de spanning op met de overige teams die teruggrijpen naar het collectieve gedachtegoed van Braem. Als we even terugkijken naar de ontwikkeling van de maatschappelijke context tijdens de afgelopen vijftig, zestig jaar, is er heel wat veranderd dat repercussies heeft op een sociale woonwijk als het Kiel. In de jaren '50 werd het Kiel beschouwd als een oplossing voor het mensonwaardig bestaan in de krotten van de historische binnenstad. Nu worden sociale huurders 'geplaatst' in woningen die vrijkomen. De vrije keuze en de bewuste instroom van de eerste bewoners heeft plaats gemaakt voor pragmatisme en noodzaak. Die vrije keuze is net belangrijk als voorwaarde voor het 'ontmoeten' en voor sociale binding. Zo ebde het collectiviteitideaal van Braem langzaam weg op het Kiel. Door de 'onvrijwillige' toewijzing van de woongelegenheden aan de huurders en de segregatie van de sociale bevolking heeft het Kiel het positieve cachet van weleer verloren. Men kan ingrijpen in de architectuur om de sociale samenhang te vergroten en de anonimiteit te doorbreken, maar waarschijnlijk zal een koerswijziging van het beleid ten aanzien van sociale huisvesting en een betere ruimtelijke spreiding van bevolkingsgroepen meer doeltreffend zijn. Het injecteren van een sociale mix, het aantrekken van nieuwe bewonersgroepen die willen wonen op het Kiel of het inspelen op een doelgroep die collectiviteit genegen is, kan de gemeenschapsbinding van weleer weer aanwakkeren.

Maar de wens om een ruimtelijke mix te installeren van verschillende bevolkingsgroepen stoot in ons land op een al te **rigide wetgeving**. Deze laat sociale huisvestingsmaatschappijen enkel toe te voorzien in gesubsidieerde woningen en belemmert hen de vastgoedwaarde van hun patrimonium te valoriseren. Het inspelen op de private woningmarkt zou een huisvestingsmaatschappij net de mogelijkheid geven om een deel van hun woningbestand aan andere doelgroepen te verkopen of verhuren. Daarbij kan dit ook financiële middelen genereren voor de dure renovaties van een waardevol patrimonium. In Nederland geeft een meer soepele regelgeving wel de ruimte aan de huisvestingsmaatschappijen om te groeien tot een gezond bedrijf en zo tot meer flexibiliteit om in te spelen op maatschappelijke behoeften. Men kan daar als huisvestingsmaatschappij ook aanspraak maken op verschillende subsidies voor de renovatie of restauratie van hun patrimonium. De subsidies die ze verkrijgen voor het uitbouwen van hun woningbestand, zijn te culmineren met subsidies voor de restauratie van waardevolle monumenten. Hieruit blijkt dat het debat zich niet enkel voltrekt op het domein van onroerend erfgoed, architectuur of stedenbouw. De vermaatschappelijking van het debat is een noodzaak om te kunnen inspelen op sociale behoeften en economische krachten die spelen.

Deze maatschappelijke reflex heeft eveneens betrekking op een heel ander thema dat uit de ideeënwedstrijd naar boven kwam, namelijk de rol van de architect in het bepalen van het **programma**. Volgens Biq en 1:1 architecture is het bepalen van de functie van de stookplaats geen taak van de architect, maar moet die voortvloeien uit de behoeftes en noden die zich stellen in de woonwijk. De taak van de architect vernauwt zich tot het denken over en tot de zorg van de ruimtelijk bestending van het gebouw. Het stookhuis en de directeurswoning zijn bouwkundige structuren die klaar gemaakt worden voor een toekomstige invulling. Dit staat haaks op de overtuiging van de overige teams die een nieuw en inpasbaar programma voorstellen vanuit een analyse van de draagkracht van het gebouw.

Zo reikt elk ontwerpteam een oplossing aan voor een deel van het vraagstuk uit de wedstrijd. 1:1 architecture wil het voortbestaan van de stookplaats bestendigen voor de volgende honderd jaar, Marco Hensen & Laura Weeber, Birgit Cleppe & Robbe Van Caimere en ISO architectenbureau willen programma creëren dat inspeelt op de huidige behoeften van de wijk en dat 'inpasbaar' is in het bestaande patrimonium en Biq stelt de rol van de stookplaats en directeurswoning in vraag en legt de toekomst in handen van de inwoners van de wijk.

Het samenspel van de vijf voorstellen legt de spanning bloot tussen enerzijds wat de taak van de architect is en kan zijn en anderzijds de sociale factoren waarover hij al dan niet meester kan zijn. Deze spanning roept vragen op over het uitgangspunt dat de ontwerper neemt: de herinterpretatie van Braems idealen versus de huidige maatschappelijke realiteit. Maar ze raakt evengoed de essentie van de wedstrijd: hebben de stookplaats en de directeurswoning een centrale rol op het Kiel, kan een transformatie of een nieuw programma de huidige woonproblematiek op het Kiel beïnvloeden? Of is de centraliteit die aan het gebouw wordt toebedeeld louter een gevolg van de vraagstelling van de wedstrijd?

Het zijn allerlei spanningen waar geen pasklare antwoorden voor zijn, maar die wel een aanzet vormen voor het debat over de toekomst van het patrimonium uit de jaren '50 en '60.